

อัตลักษณ์นาฏกรรมอีสานในประเพณีสมมาน้ำคั้นเพ็งเส็งประทีป*
ISAAN DRAMATIC IDENTITY IN SAMMA NAM KHUN PENG
SENG PRATEEP TRADITION

นพรัตน์ บัวพัฒน์¹

Noppharat Buaphat¹

วิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์¹

Roi-Et College of Dramatic Arts BunditpatanasilpaInstitute¹

Email : Noppharat.Buaphat101@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องอัตลักษณ์นาฏกรรมอีสานในประเพณีสมมาน้ำคั้นเพ็งเส็งประทีป เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาความเป็นมาของประเพณีสมมาน้ำคั้นเพ็งเส็งประทีป 2) เพื่อศึกษานาฏกรรมในประเพณีสมมาน้ำคั้นเพ็งเส็งประทีปจังหวัดร้อยเอ็ด 3) เพื่อศึกษาอัตลักษณ์นาฏกรรมในประเพณีสมมาน้ำคั้นเพ็งเส็งประทีปจังหวัดร้อยเอ็ด วิธีการศึกษาจากเอกสารและเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยการสังเกตและสัมภาษณ์ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล ได้แก่ แบบสังเกตและแบบสัมภาษณ์ จากกลุ่มผู้รู้ จำนวน 4 คน กลุ่มผู้ปฏิบัติ จำนวน 6 คน และกลุ่มบุคคลทั่วไป 30 คน แล้วนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า ประเพณีสมมาน้ำคั้นเพ็งเส็งประทีปจังหวัดร้อยเอ็ดเป็นประเพณีที่ยิ่งใหญ่ของจังหวัดซึ่งจัดขึ้นในเดือนพฤศจิกายนของทุกปี โดยเริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ ปี พ.ศ.2542 มาจนถึงปัจจุบันโดยมีการประกอบพิธีกรรมสักการะบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองการประกวดกระทง การประกวดธิดาสาเกต การประกวดรำวงสมมาน้ำคั้นเพ็งเส็งประทีป การแสดงแสงสีเสียงและขบวนแห่ 11 หัวเมืองที่ยิ่งใหญ่ดงาม องค์ประกอบขบวนในประเพณีสมมาน้ำคั้นเพ็งเส็งประทีปแบ่งออกเป็น 4 หัวเมือง ได้แก่ หัวเมืองบริวารฝ่ายเหนือ ได้แก่ เมืองเชียงเทียน เมืองฟ้าแดดสงยาง เมืองสีแก้ว หัวเมืองบริวารฝ่ายใต้ ประกอบด้วย เมืองเชียงดี เมืองคอง เมืองปอ หัวเมืองฝ่ายตะวันตกประกอบด้วย เมืองเปลือย เมืองทอง เมืองหงส์ มีขบวนเมืองสาเกตนครเป็นขบวนนำในขบวนแห่จะแสดงอัตลักษณ์วัฒนธรรมทางด้านนาฏกรรมและดนตรีที่มีทำนองลายหลักโบราณ และการสร้างสรรค์ขึ้นมาเฉพาะกิจ เพื่อแสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์นาฏกรรมอีสานในประเพณีสมมาน้ำคั้นเพ็งเส็งประทีปจังหวัดร้อยเอ็ด อันเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มาจากภูมิปัญญาในวิถีชีวิตของชาวอีสานที่ควรดำรงไว้เป็นแบบแผนเพื่อเป็นแนวทางในการนำไปพัฒนาต่อยอดทางวัฒนธรรมการแสดงท้องถิ่นต่อไป

คำสำคัญ : 1. อัตลักษณ์ 2. นาฏกรรมอีสาน 3. ประเพณีสมมาน้ำคั้นเพ็งเส็งประทีป

ABSTRACT

Research on Isaan Dramatic Identity in Samma Nam Khun Peng Seng Prateep tradition in qualitative research. The objectives were to 1) study the history of tradition, 2) study the drama in Somma Nam Khuen Peng Seng Prathip tradition, Roi Et Province and 3) study identity in the dramatic works. The study method was based on research papers and field data and collected by observation and interview. The tools used for data collection were observation form and interview form. The sample group consisted of interviews with 4 experts, 6 practitioners, and 30 general people, and presenting the results of the data analysis by descriptive analysis method.

The results of this research revealed that the Samma Nam Khun Peng Seng Prateep tradition in Roi Et Province is a great tradition of the province which is held in November every year. It has been in operation from 1999 to the present, The overall meaning means the tradition of asking for forgiveness from the river on the full moon night and the Krathong competition by performing rituals to pay homage to the sacred things of the country. Krathong Contest, Saket daughter contest, Somma Nam Khuen Peng Seng Prateep Dance Contest, Light and sound shows and a parade of 11 greats and beautiful cities. The elements of the procession in Somma Nam Khun Peng Seng Prateep tradition are divided into 4 cities: Northern satellite provinces as Muang Chiang Hean, Muang Fa Daet Song Yang, Muang Si Kaeo, and Southern satellite provinces consisting of Muang Chiang Di, Muang Kong, MuangPor, Western provinces consisting of MuangPluea, Muang Thong, and Muang Hong, with a parade of SaketNakhon as their lead. The parade will show cultural identity in the drama and music with ancient melodies. The creation of a specialist to perform a tragedy and has a dress identity that has a form of traditional lifestyle but has been applied to be more beautiful. Summary of Isan drama identity in Samma Nam Khun Peng Seng Prateep tradition, Roi Et Province. It is a local culture that comes from the wisdom of the way of life of the Isan people that should be maintained as a pattern. It is there to be a guideline for further development of the local performance culture.

Keywords : 1. Identity 2. Isan Drama 3. Somma Nam Khun Peng Seng Prateep Tradition

1. ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

วัฒนธรรมเป็นการหยั่งรากลึกของสังคมโลกที่เจริญงอกงาม เป็นกลไกหนึ่งในการสร้างอัตลักษณ์ให้กับสังคม มีการขยายตัวไปในแนวที่เป็นการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานที่อยู่ของผู้คน การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม การค้าและการท่องเที่ยวซึ่งกันและกันของชุมชน ก็ได้นำเอาวัฒนธรรมของตนเองไปด้วย จึงทำให้เกิดการถ่ายเท ที่ส่งผลต่อการใช้ชีวิตในแบบผสมผสานอันเป็นปัจจัยในการดำรงอยู่ (Art & Craft) ถึงแม้ว่าจะมีความแตกต่างก็สามารถที่จะกระตุ้นให้เกิดการสร้างสรรคงาน ในการที่จะสร้างเอกลักษณ์เพื่อส่งเสริมให้เกิดความเข้มแข็งในชุมชนของตนเอง

ภาคอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความเจริญรุ่งเรืองมาแต่อดีตอันยาวนาน เป็นแหล่งวัฒนธรรมที่ยังสืบทอดขนบธรรมเนียมประเพณีที่ทรงคุณค่าไว้ได้มากมายไม่ว่าจะเป็นภาษา อาหาร ศิลปะ หัตถกรรม (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2528) ภาคอีสานยังเป็นแหล่งอารยธรรมที่เก่าแก่มานานนับพันปี ซึ่งอารยธรรมนี้อาจเป็นต้นแบบอารยธรรมของชุมชนสยามการพัฒนาสังคมอีสานสู่ความเป็นเมืองแคว้นแคว้นที่มีได้เป็นเพียงการแลกเปลี่ยนทางด้านวัตถุและอารยธรรมเท่านั้น หากยังส่งผลต่อไปถึงระบบความคิดและคติความเชื่อต่างๆ โดยกระแสความเชื่อในพุทธศาสนาได้แผ่เข้าสู่อีสาน (ชัชวาล วงษ์ประเสริฐ, 2532) อาจกล่าวได้ว่าความเชื่อได้ถูกหลอมรวมจนเกิดกลายเป็นศาสนาของชาวบ้านท้องถิ่น โดยเฉพาะในแถบลุ่มน้ำโขงที่ยังคงยึดมั่นกับศาสนาชาวบ้านอย่างเหนียวแน่น

คนอีสานเชื่อในเรื่องของความเชื่อเป็นรากเหง้าของความรู้สึกรู้สึกนึกคิดและพฤติกรรมที่แสดงออก เป็นทัศนคติที่เกิดจากความเชื่ออย่างมีระบบ โดยมีปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดโลกทัศน์ของความเชื่อ อาทิ ศาสนา ศาสดา ปรัชญา แนวคิดคำสอน อุบายการสอน พิธีกรรม ผลที่ได้จากคำสอน จนกลายเป็นวัฒนธรรมที่มีสภาพเป็นองค์รวมที่ทำให้เกิดความเชื่อ (อภิศักดิ์ โสมอินทร์, 2537) รากเหง้าหลากหลายที่ถูกผสมผสานอย่างกลมกลืนระหว่างศาสนาชาวบ้าน กระบวนการทางสังคม รวมถึงสภาพภูมิศาสตร์และสภาพแวดล้อม ที่เรียกว่า “ภูมิปัญญาอีสาน” ประเภทของภูมิปัญญาในด้านประเพณี ชุมชน อีสานเป็นสังคมเกษตรกรรมที่เคร่งในประเพณีชีวิตชาวบ้านตลอดปีจะมีกิจกรรมตามความเชื่อทาง ศาสนาและตามค่านิยมของชุมชน ซึ่งเรียกเป็นภาษาถิ่นว่า ฮีตคองหรือฮีตบ้านคองเมือง (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2538) ภูมิปัญญาอีสานจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและวิถีชีวิตชาวบ้าน เช่น การประกอบประเพณี พิธีกรรมของชุมชน เป็นกิจกรรมที่ทำให้ผู้กระทำสบายใจ ให้คุณค่าทางจิตใจและความรู้สึกถือว่าเป็นพลังทางศีลธรรมหรือประเพณี ภูมิปัญญาอีสานปรากฏให้เห็นในหลายลักษณะไม่ว่าจะเป็นประเพณี พิธีกรรม หรือการละเล่น

จังหวัดร้อยเอ็ดเป็นจังหวัดหนึ่งในภาคอีสานที่ถูกจัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเมืองรองที่มีแหล่งท่องเที่ยวโบราณสถานผลิตภัณฑ์สินค้าพื้นเมืองมากมายและที่สำคัญคือมีกิจกรรมในประเพณีที่ยิ่งใหญ่ซึ่งจัดขึ้นเป็นประจำทุกปีนอกเหนือจากกิจกรรมในประเพณีบุญสิบสองเดือนนั้นก็คือประเพณีบุญผะเหวดและประเพณีสมมาน้ำคั้นเพ็งเส็งประทีป ประเพณีสมมาน้ำคั้นเพ็งเส็งประทีป จัดขึ้นในวันเพ็ญเดือนสิบสอง โดย “สมมาน้ำ” หมายถึงการขอขมาแม่ น้ำ “คั้นเพ็ง” หมายถึง วันเพ็ญ “เส็ง” หมายถึง การประกวดแข่งขัน “ประทีป” หมายถึง กระถาง ประเพณีนี้จึงมีความหมายรวมว่าประเพณีขอขมา

แม่น้ำในคืนวันเพ็ญและการประกวดกระทงโดยรูปแบบของงานคล้ายงานประเพณีลอยกระทงแต่มีความโดดเด่นตรงที่การจัดขบวนแห่กระทงย้อนประวัติศาสตร์เมืองร้อยเอ็ดหรือเมืองสาเกตนครที่เป็นเมืองโบราณในอดีตของร้อยเอ็ด ด้วยขบวนเมืองบริวารทั้ง 11 หัวเมืองที่มีการตกแต่งรถที่จำลองสัญลักษณ์ของเมือง ขบวน นาฏกรรม เครื่องสมมน้ำบริวารไพร่พลอย่างวิจิตรงดงาม

ขบวนหัวเมืองบริวารของเมืองสาเกตนครหรือเมืองร้อยเอ็ดในอดีตแบ่งเป็น 5 หัวเมือง ได้แก่ หัวเมืองฝ่ายเหนือ หัวเมืองฝ่ายตะวันออก หัวเมืองฝ่ายใต้ หัวเมืองฝ่ายตะวันตก เมืองที่เป็นขบวนนำของแต่ละหัวเมืองจะมีนาฏกรรมนำขบวนซึ่งนาฏกรรมเหล่านี้จะมีอัตลักษณ์ของการฟ้อนตามชาติพันธุ์ ที่ปรากฏเป็นเรื่องของประวัติศาสตร์และยุคสมัยมีทั้งนาฏกรรมอีสาน(ลาว) นาฏกรรมขอมนาฏกรรมทวารวดีที่ถูกออกแบบมาใช้เป็นนาฏกรรมประกอบขบวนมาตั้งแต่เริ่มจัดงานประเพณีสมมน้ำคืนเพ็งเส็งประทีปเป็นปีแรก

นาฏกรรมในประเพณีสมมน้ำคืนเพ็งเส็งประทีป จังหวัดร้อยเอ็ด จึงเป็นภาพสะท้อนทางวัฒนธรรม ชาติพันธุ์ และอัตลักษณ์ของชุมชนที่มีผลต่อการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น และยังสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มีความสนใจในประเพณีสมมน้ำตามแบบวิถีของชาวอีสาน ซึ่งจะมีการกระตุ้นเศรษฐกิจและส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดตามนโยบายการท่องเที่ยวเมืองรอง

ในส่วนของวัฒนธรรมการฟ้อน อัตลักษณ์ที่ปรากฏในนาฏกรรม โดยเฉพาะนาฏกรรมอีสานในขบวนแห่ประเพณีสมมน้ำคืนเพ็งเส็งประทีป จังหวัดร้อยเอ็ด มีลักษณะเด่นที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะของวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เด่นชัด ควรแก่การศึกษา อนุรักษ์ และดำรงไว้เป็นมรดกทางภูมิปัญญาอีสานที่มีแบบแผนและมีคุณค่า ผู้วิจัยจึงเห็นควรที่จะศึกษาถึงอัตลักษณ์นาฏกรรมอีสานในขบวนแห่ประเพณีสมมน้ำคืนเพ็งเส็งประทีปจังหวัดร้อยเอ็ดในรูปแบบของการฟ้อน ดนตรี และการแต่งกาย ผลแห่งการศึกษาวิจัยจะทำให้เกิดองค์ความรู้ที่สามารถนำไปเป็นต้นแบบหรือแนวทางในการสร้างสรรค์นาฏกรรมอีสานในบริบทต่างๆ ได้อย่างถูกต้องชัดเจน มีสุนทรีย์ในความเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่น และยังเป็นการยกระดับมาตรฐานทางวิชาการให้กับวัฒนธรรมการละเล่นท้องถิ่นได้อีกทางหนึ่งด้วย

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษาความเป็นมาของประเพณีสมมน้ำคืนเพ็งเส็งประทีป จังหวัดร้อยเอ็ด
- 2.2 เพื่อศึกษานาฏกรรมในประเพณีสมมน้ำคืนเพ็งเส็งประทีป จังหวัดร้อยเอ็ด
- 2.3 เพื่อศึกษาอัตลักษณ์นาฏกรรมในประเพณีสมมน้ำคืนเพ็งเส็งประทีป จังหวัดร้อยเอ็ด

3. ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

- 3.1 ทำให้ทราบถึงความเป็นมาของประเพณีสมมน้ำคืนเพ็งเส็งประทีป จังหวัดร้อยเอ็ด
- 3.2 ทำให้ทราบถึงนาฏกรรมในประเพณีสมมน้ำคืนเพ็งเส็งประทีป จังหวัดร้อยเอ็ด
- 3.3 ทำให้ทราบถึงอัตลักษณ์นาฏกรรมในประเพณีสมมน้ำคืนเพ็งเส็งประทีป จังหวัดร้อยเอ็ด

4. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องอีกทั้งการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามโดยกำหนดกรอบและขั้นตอนของระเบียบวิธีวิจัยดังนี้ ประชากรกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย 1)กลุ่มผู้รู้ ได้แก่ (1)ดร.ฉวีวรรณ พันธุ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง(หมอลำ) ประจำปี 2536 (2)นายทรงศักดิ์ ประทุมสินธุ์ ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง(ดนตรีพื้นบ้านอีสาน) ประจำปี 2562 (3)ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิริเพ็ญ อັตไพบูลย์ ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์พื้นเมือง มหาวิทยาลัยขอนแก่น (4)ดร.พรสวรรค์ พรดอนก่อ ผู้เชี่ยวชาญวิทยาลัยนาฏศิลป์กาฬสินธุ์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม 2)กลุ่มผู้ปฏิบัติ ได้แก่ (1)ว่าที่ร้อยตรี ดร.ชัยนาถ มาเพชร วิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด (2)ดร.ชัยณรงค์ ต้นสุข วิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด (3)อาจารย์นริชล สอนสำราญ วิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด (4)อาจารย์ศิราภรณ์ ลินดาพรประเสริฐ วิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด (5)คุณครูวัฒนา น้อยวิมูล โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ ธวัชบุรี (6)คุณครูสหทัย สงฆ์สังวร คุณครูโรงเรียนร้อยเอ็ดวิทยาลัย 3)กลุ่มบุคคลทั่วไป ประกอบด้วย นักเรียน นักศึกษา ประชาชนกลุ่มผู้ชมขบวนแห่ในประเพณีสมมาน้ำคั้นเพ็งเส็งประทีปโดยใช้วิธีสูมแบบก้อนหิมะจำนวน 30 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ 1)แบบสัมภาษณ์ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและแบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง 2)แบบสังเกต ได้แก่ แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วมและแบบสังเกตไม่มีส่วนร่วม การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามการวิจัยครั้งนี้ใช้ข้อมูลภาคสนามเป็นหลักประกอบด้วย 1)การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง สัมภาษณ์ผู้รู้ เพื่อให้ทราบถึงข้อมูลเพื่อนำมาสังเคราะห์ วิเคราะห์เพื่อให้ได้มาซึ่งคำตอบของการวิจัยโดยการสัมภาษณ์ทุกครั้งผู้วิจัยจะติดต่อทางโทรศัพท์ไปยังผู้ให้ข้อมูลเพื่อนัดหมายการสัมภาษณ์ เมื่อผู้ให้ข้อมูลได้ทำการตอบรับแล้ว ผู้วิจัยจึงเดินทางไปสัมภาษณ์เก็บข้อมูลตามวันและเวลาที่นัดหมายถ้าผู้ให้ข้อมูลเป็นส่วนราชการ ผู้วิจัยจะทำหนังสือบันทึกข้อความที่ออกโดยต้นสังกัดคือ วิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด เพื่อให้การเก็บข้อมูลทุกครั้งจะได้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย การจัดการข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยจัดการข้อมูลโดยการนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกต มาตรวจสอบ ความถูกต้อง และจัดกลุ่มของข้อมูลตามความมุ่งหมายของการวิจัยการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้นำเสนอการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยใช้เทคนิคการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation Technique) และนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในลักษณะพรรณนาวิเคราะห์

5. ผลการวิจัย

5.1 ความเป็นมาของประเพณีสมมาน้ำคั้นเพ็งเส็งประทีปจังหวัดร้อยเอ็ด

ประเพณีลอยกระทง เป็นประเพณีสำคัญประเพณีหนึ่งของชาวไทยที่จัดขึ้นในวันเพ็ญเดือนสิบสองของทุกปีโดยมีความเชื่อที่ส่งต่อกันมาว่าการลอยกระทงเป็นการขอขมาแม่น้ำที่ให้คุณประโยชน์หล่อเลี้ยงทุกชีวิต และเป็นการลอยเคราะห์และทุกข์โศกให้ไหลไปกับสายน้ำ ถือเป็น

ธรรมเนียมประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่โบราณ ในภาคอีสานก็ยังสืบสานประเพณีลอยกระทง เช่นเดียวกับภาคอื่นๆ ในประเทศไทย โดยเฉพาะในจังหวัดร้อยเอ็ดก็มีการจัดงานสืบสานประเพณีที่ดีงามนี้ ภายใต้ชื่องาน “สมมาน้ำคืนเพ็งเส็งประทีป”

ประเพณีสมมาน้ำคืนเพ็งเส็งประทีป เป็นงานประเพณีที่ยิ่งใหญ่อีกงานหนึ่งของจังหวัดร้อยเอ็ด โดย “สมมาน้ำ” หมายถึง การขอขมาแม่น้ำ “คืนเพ็ง” หมายถึง วันเพ็ญ และ “เส็งประทีป” หมายถึง การแข่งขันกระทง เมื่อแปลความหมายโดยรวมแล้ว หมายถึง ประเพณีขอขมาแม่น้ำในคืนวันเพ็ญและการแข่งขันประกวดกระทงการกำหนดจัดขึ้นในระหว่างเดือนพฤศจิกายน บริเวณสวนสมเด็จพระศรีนครินทร์และบึงพลาญชัยจังหวัดร้อยเอ็ด กิจกรรมที่น่าสนใจภายในงานประกอบด้วย การประกวดกระทงประทีปใหญ่ ซึ่งด้วยพระราชทานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารี ประกวดกระทงอนุรักษ์ธรรมชาติ ขบวนแห่กระทงประทีป 11 หัวเมืองตามตำนานเมืองร้อยเอ็ด การประกวดรำวงและประกวดธิดาสาเกต

งานประเพณี สมมาน้ำคืนเพ็งเส็งประทีป ดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2542 จัดต่อเนื่องมาโดยได้รับพระมหากรุณาธิคุณอันล้นพ้นในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณบดินทรเทพยวรางกูร สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถพระบรมราชชนนีพันปีหลวง และสมเด็จพระนางเจ้าสุทิดา พัชรสุธาพิมลลักษณ พระบรมราชินี ทรงกรุณาโปรดเกล้าพระราชทานพระประทีปส่วนพระองค์ ลงลอยเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่พสกนิกรชาวจังหวัดร้อยเอ็ดทุกหมู่เหล่า และสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระราชทานถ้วยรางวัลสำหรับการประกวดกระทงประทีปใหญ่ครั้งนี้ด้วย และเทศบาลเมืองร้อยเอ็ดได้จัดงานขึ้นครั้งแรกเมื่อปี 2542 โดยก่อนหน้านั้นตั้งแต่สมัยอดีตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด เป็นองค์กรการปกครองส่วนท้องถิ่นที่คอยส่งเสริม อนุรักษ์ประเพณีของท้องถิ่นให้คงอยู่สืบไป

รูปแบบของการจัดงานพัฒนาให้ยิ่งใหญ่และสวยงามขึ้นตลอดมา มีกิจกรรมที่ได้รับความร่วมมือจากภาครัฐและเอกชน มีผู้คนที่ทั้งพ่อค้า ประชาชน นิสิต นักศึกษา สถาบันทางการศึกษา หน่วยงานปกครองในระดับท้องถิ่น เข้าร่วมกิจกรรมเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะกิจกรรมขบวนแห่วัฒนธรรมและนาฏกรรมของสิบเอ็ดหัวเมือง ที่เป็นการบอกเล่าตำนานเมืองร้อยเอ็ดผ่านขบวนรถที่ตกแต่งสวยงาม อุปกรณ์ประกอบขบวน ผู้คนที่แต่งกายตามวัฒนธรรมของหัวเมืองนั้น ๆ อย่างหลากหลาย สามารถดึงดูดความสนใจของผู้ร่วมงานได้เป็นอย่างดี ประกอบกับสถานที่จัดงานที่เหมาะสม จึงเอื้อต่อการดำเนินกิจกรรมในประเพณีได้อย่างสะดวกและสวยงาม

องค์ประกอบขบวนในประเพณีสมมาน้ำคืนเพ็งเส็งประทีป จังหวัดร้อยเอ็ด ขบวนแห่ในประเพณีสมมาน้ำคืนเพ็งเส็งประทีป จะแบ่งออกเป็น 4 หัวเมือง ได้แก่ หัวเมืองบริวารฝ่ายเหนือ หัวเมืองบริวารฝ่ายใต้ หัวเมืองบริวารฝ่ายตะวันออก และหัวเมืองบริวารฝ่ายตะวันตก ในแต่ละหัวเมืองบริวารจะประกอบไปด้วยเมืองต่างๆ ดังนี้ 1)หัวเมืองฝ่ายเหนือ ประกอบด้วย เมืองเชียงเหียน เมืองฟ้าแดดสงยาง เมืองสีแก้ว 2)หัวเมืองบริวารฝ่ายใต้ ประกอบด้วย เมืองเชียงดี เมืองเชียงคอง เมืองบัว 3)หัวเมืองบริวารฝ่ายตะวันออก ประกอบด้วย เมืองเชียงขวาง เมืองไพร เมืองเชียงดี 3)หัวเมืองบริวารฝ่าย

ตะวันตก ประกอบด้วย เมืองเปลือย เมืองทอง เมืองหงส์ ซึ่งในแต่ละขบวนจะมีองค์ประกอบของ ขบวนตามที่ทางจังหวัดกำหนดเป็นองค์ประกอบหลัก ได้แก่ ป้ายเมือง นาฏกรรม เจ้าเมือง มเหสี โอรส ธิดา ชาวเมือง ทหารและนางกำนัล สัญลักษณ์ประจำเมือง

องค์ประกอบขบวนในประเพณีสมมาน้ำคั้นเพ็งเส็งประทีป จังหวัดร้อยเอ็ดทั้ง 5 หัวเมือง พบว่าในแต่ละขบวนต้องนำเสนอวัฒนธรรม คติความเชื่อ หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่หลงเหลือและ แสดงยุคสมัย ความเป็นชาติพันธุ์ คนตรี ระบาย รำ ฟ้อน โดยมีเจ้าเมือง มเหสี โอรส ธิดา เหล่าไพร่ทั้ง ประชาชนในเมืองนำขบวนพร้อมด้วย เครื่องสูง ธงทิว และเครื่องบรรณาการ เพื่อแสดงให้เห็นความ เจริญรุ่งเรืองในอดีตซึ่งวัฒนธรรมเหล่านั้นได้สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะที่เรียกว่า “อัตลักษณ์” ที่ชัดเจนและส่งต่อถ่ายทอดมาจนถึงทุกวันนี้ ทำให้คนในปัจจุบันรับรู้และมีส่วนร่วมในการซึมซับ ตระหนักถึงคุณค่าทางอัตลักษณ์ในวัฒนธรรมของตนเอง ซึ่งเป็นผลดีในการขับเคลื่อนชุมชนหรือสังคม ให้พัฒนาไปพร้อมกับการพัฒนาในด้านอื่นๆ ดังที่ Beck (1992) ได้อธิบายความเป็นท้องถิ่นนิยมว่า การทำให้วัฒนธรรมชุมชนนั้นมีชีวิตชีวาที่หลากหลายกลับมามีสถานะในชุมชนได้ไม่มาก แต่อย่างน้อย คนในชุมชนก็เห็นคุณค่า และมีพลังที่จะสามารถกำหนดการดำรงชีวิตและท้องถิ่นนิยม ยังเป็นรากฐาน ทางทรัพยากร ภูมิปัญญาพัฒนาการ พัฒนาการ และประวัติศาสตร์การดำรงอยู่ของตนเอง ท้องถิ่น นิยมคือความเป็นอัตลักษณ์ที่แสดงออกมาในรูปแบบต่างๆ ภายใต้วัฒนธรรมและชาติพันธุ์ องค์ประกอบในขบวนแห่สมมาน้ำซึ่งเป็นภาพแทนของท้องถิ่นในแต่ละช่วงสมัย แต่ละชาติพันธุ์

5.2 นาฏกรรมในประเพณีสมมาน้ำคั้นเพ็งเส็งประทีปจังหวัดร้อยเอ็ด

ขบวนแห่วัฒนธรรมตำนานเมืองร้อยเอ็ดในประเพณีสมมาน้ำคั้นเพ็งเส็งประทีป มีแนวคิดในการจัดรูปแบบขบวนแห่ โดยแบ่งหัวเมืองออกเป็น 4 ฝ่าย ได้แก่ หัวเมืองบริวารฝ่ายเหนือ หัวเมืองบริวารฝ่ายใต้ หัวเมืองบริวารฝ่ายตะวันออก และหัวเมืองบริวารฝ่ายตะวันตก โดยมีขบวน เมืองสาเกตเป็นขบวนนำหัวเมืองต่างๆ นาฏกรรมในแต่ละขบวนแห่มีแนวคิดและอัตลักษณ์ของการฟ้อน

ภาพที่ 1 นาฏกรรมในขบวนแห่ประเพณีสมมาน้ำคั้นเพ็งเส็งประทีป

นาฏกรรมในขบวนประเพณีสมมาน้ำคั้นเพียงเส็งประทีปจังหวัดร้อยเอ็ดจากขบวนหัวเมืองทั้ง 5 ขบวน จะเห็นว่านาฏกรรมแต่ละขบวนสามารถบ่งบอกถึงวัฒนธรรมทางชาติพันธุ์ ตลอดจนยุคสมัย ได้อย่างชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นหัวเมืองฝ่ายตะวันออกที่มีร่องรอยชาติพันธุ์ลาว หัวเมืองฝ่ายใต้ ได้รับอิทธิพล เข้ามาทำให้นาฏกรรมมีกลิ่นอายของขอมไม่ว่าจะเป็นกระบวนท่ารำ ดนตรี และการแต่งกาย นอกจากนี้เอกลักษณ์ของนาฏกรรมที่ปรากฏแล้ว ขบวนประเพณีสมมาน้ำคั้นเพียงเส็งประทีป ยังเป็น พื้นที่ให้เกิดการสร้างสรรค่นาฏกรรมในบริบทชาติพันธุ์ต่างๆ ได้อย่างหลากหลายมิติ มีการออกแบบ ท่ารำท่าฟ้อน จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดีในพื้นที่ชุมชน แล้วนำมาเสนอผ่าน นาฏกรรม ผ่านดนตรีประกอบในขบวน มีการออกแบบการเคลื่อนไหว การใช้พื้นที่ในการแสดง นาฏกรรมให้เข้ากับบริบทของการจัดงาน แบบนาฏกรรมขบวนประกอบการเล่นเรื่องราวทาง ประวัติศาสตร์เพื่อให้ผู้ชมได้รับรู้เรื่องราวและสุนทรีย์ระในการชม โดยมีองค์ประกอบต่างๆ ในขบวนที่ งดงามอลังการเป็นส่วนประกอบ ได้แก่ ขบวนเจ้าเมือง ขบวนเครื่องสมมา ขบวนเครื่องสูง ขบวนไพร่พล อัตลักษณ์ชาติพันธุ์ที่ส่งผ่านนาฏกรรมขบวน ทำให้ผู้ชมรับรู้เรื่องราวได้อย่างชัดเจนขึ้น

5.3 อัตลักษณ์นาฏกรรมอีสานในประเพณีสมมาน้ำคั้นเพียงเส็งประทีป จังหวัดร้อยเอ็ด

นาฏกรรมในขบวนแห่ประเพณีสมมาน้ำคั้นเพียงเส็งประทีป จังหวัดร้อยเอ็ด จะเห็น องค์ประกอบที่สำคัญคือ นาฏกรรมนำขบวนแต่ละหัวเมือง นอกจากความสวยงามของกระบวน การ ฟ้อน ดนตรี และเครื่องแต่งกายจะพบอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ที่ส่งผ่านนาฏกรรมมาอย่างเด่นชัด ขบวนแห่ที่บอกเล่าตำนานการสร้างบ้านแปลงเมืองของจังหวัดร้อยเอ็ดโดยการรวมหัวเมืองแต่ละฝ่าย เข้ามาด้วยกันได้อย่างเป็นปึกแผ่น ถึงแม้จะมีความแตกต่างกันทางชาติพันธุ์ก็ตามคุณค่าในเชิง ประวัติศาสตร์และโบราณคดีถูกแสดงผ่านอุปกรณ์ประกอบอย่างอลังการนาฏกรรมก็ถูกประดิษฐ์ สร้างให้สอดคล้องกับประวัติศาสตร์อย่างกลมกลืนและมีความหมายต่างเป็นภาพแทนของชาติพันธุ์แต่ละหัวเมืองอย่างเด่นชัดโดยเฉพาะนาฏกรรมอีสานที่ถูกสร้างขึ้นประกอบหัวเมืองฝ่ายตะวันตก จะเห็น ถึงอัตลักษณ์ของการเคลื่อนไหวร่างกายประกอบดนตรีและการใช้พื้นที่ที่ควรศึกษา ซึ่งข้อค้นพบจะทำให้เห็นว่าลักษณะเฉพาะของการฟ้อนที่สะท้อนตัวตนของคนอีสานได้อย่างดีและยังเป็นนาฏลักษณะ ที่สามารถนำไปเป็นต้นแบบในการฟ้อนอีสานที่เกิดขึ้นตามบริบทอย่างหลากหลายได้โดยผู้วิจัยได้แยก วิเคราะห์นาฏกรรมในขบวนแห่เฉพาะหัวเมืองที่มีอัตลักษณ์การฟ้อนอีสาน 3 ขบวน ได้แก่ ขบวนเมือง สาเกตนคร ขบวนเมืองเปลือย ขบวนเมืองเชียงขวาง ตามองค์ประกอบสามด้านดังรายละเอียดต่อไปนี้

5.3.1 อัตลักษณ์การฟ้อน จากการศึกษา นาฏกรรมอีสานในขบวนเมืองสาเกตนคร

นาฏกรรมอีสานในขบวนเมืองเปลือย นาฏกรรมอีสานในขบวนเมืองเชียงขวาง ทำให้ทราบว่า นาฏกรรมที่ประกอบอยู่ในแต่ละขบวนมีลักษณะเป็นนาฏกรรมที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ เพื่อใช้ประกอบใน ขบวนแห่วัฒนธรรมตำนานเมืองร้อยเอ็ดเป็นการเฉพาะ ดังนั้นในการคิดออกแบบรูปแบบขบวนแห่ วัฒนธรรมตำนานเมืองร้อยเอ็ดจึงเป็นกระบวนการทำงานภายใต้ องค์ความรู้จากการสืบค้นอ้างอิง ผสมผสานกับจินตนาการความคิดสร้างสรรค์ของผู้ควบคุมรับผิดชอบ ทั้งนี้ นาฏกรรมอีสานที่ สร้างสรรค์ขึ้นใหม่เพื่อประกอบในขบวนแห่วัฒนธรรมตำนานเมืองร้อยเอ็ดจึงเป็นนาฏกรรมอีสาน

สร้างสรรค์ ซึ่งเป็นการผสมผสานระหว่างนาฏกรรมอีสานแบบดั้งเดิมร่วมกับศิลปวิทยาการสมัยใหม่ส่งผลให้นาฏกรรมอีสานในประเพณีสมมาน้ำคั้นพึงเส็งประทีป จังหวัดร้อยเอ็ด มีอัตลักษณ์การฟ้อน ได้แก่

1) รูปแบบการฟ้อน ซึ่งมีรูปแบบที่เห็นอย่างชัดเจนในนาฏกรรมประเพณีสมมาน้ำคั้นพึงเส็งประทีปจังหวัดร้อยเอ็ด ได้แก่ 1.1)รูปแบบการฟ้อนแห่ 1.2)รูปแบบการฟ้อนแนววงกลม 1.3)รูปแบบการฟ้อนอยู่กับที่ 1.4)รูปแบบการฟ้อนแบบหญิงล้วน 1.5)รูปแบบการฟ้อนคู่ชายหญิง

2) กระบวนท่าฟ้อนนาฏกรรมอีสานในประเพณีสมมาน้ำคั้นพึงเส็งประทีป จังหวัดร้อยเอ็ด ได้ถูกประกอบสร้างให้มีอัตลักษณ์ของความเป็นพื้นถิ่นที่ชัดเจนในเรื่องของความเป็นธรรมชาติที่สื่อสารผ่านการเคลื่อนไหวร่างกายอย่างอ่อนช้อยอิสระแต่แฝงนัยแห่งความสนุกสนานตามธรรมชาติของชาวอีสาน แต่ในขณะเดียวกัน ท่าฟ้อน การเคลื่อนไหวก็จะมีลักษณะเฉพาะที่เป็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่นด้วย 2.1)ท่วงท่าในการฟ้อนอัตลักษณ์ในเรื่องท่วงท่าของการฟ้อนอีสานพบว่าเป็นกระบวนท่าฟ้อนที่มีความเรียบง่าย ท่าฟ้อนไม่มีความประณีตวิจิตรแบบท่าฟ้อนราชสำนัก แต่ก็มีต้นเค้าของท่ามาจากท่าฟ้อนหมอลำ ท่าฟ้อนจากแม่บทอีสานซึ่งถือเป็นแม่ท่าฟ้อนอีสาน ท่วงท่าในการฟ้อนจำแนกเป็น (1)มักเป็นท่าตายที่มีการเชื่อมท่าตามหลักของการรำแบบราชสำนักการเปลี่ยนท่าจากท่าหนึ่งไปยังท่าหนึ่งไม่ซับซ้อน เช่น ท่าฟ้อนของนาฏกรรมเมืองสาเกตนคร (2)ท่าฟ้อนเป็นท่าชุดจะเป็นท่าฟ้อนด้วยการนำท่าฟ้อนที่เป็นท่าหลักหรือแบบแผนมาร้อยต่อกันโดยใน 1 ท่าใหญ่ จะมีท่าย่อยที่เชื่อมต่อกันอยู่ 3-4 ท่า เคลื่อนที่อยู่ภายใต้ 1 จังหวะ หรือ 1 ห้องเพลง ท่วงท่าในการฟ้อนท่าชุดนี้ มักใช้ในจังหวะเพลงเร็ว ดังตัวอย่างท่าฟ้อนเป็นชุดของนาฏกรรมเมืองเปือย (3)ท่าฟ้อนถืออุปกรณ์เป็นการฟ้อนที่มีมือข้างหนึ่งถืออุปกรณ์ไว้มืออีกข้างจะใช้ในการจับ ตั้งวง สลับกันตามจังหวะ กระบวนท่าฟ้อนจึงไม่ซับซ้อนอะไรมากนัก เน้นการย่อเท้าและหันตัวไปในทิศทางเดียวกันเน้นความพร้อมเพรียงและระดับมือที่ถืออุปกรณ์ ได้แก่ ท่าฟ้อนของนาฏกรรมเมืองเชียงขวาง

3) การเคลื่อนไหวร่างกายมีความสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนท่าฟ้อนเพราะสามารถดึงดูดสายตาผู้ชมและยังเป็นภาษาของร่างกายที่สามารถสื่อความหมาย ความรู้สึก ความต้องการของบุคคลได้อีกด้วย (สมพร พุราจ, 2554) อัตลักษณ์ในการเคลื่อนไหวร่างกายของนาฏกรรมอีสานนอกจากจะเป็นการสื่อความหมายแล้วยังแสดงให้เห็นสุนทรีย์ในธรรมชาติของการฟ้อนอีกด้วย อัตลักษณ์ในการเคลื่อนไหวร่างกายผู้วิจัยแบ่งออกได้เป็นส่วนต่างๆ ดังนี้ 1)การใช้มือ 2)การใช้แขน 3)การใช้ขา 4)การใช้ลำตัว

4) ลีลาจริตในการฟ้อนนาฏกรรมอีสานเน้นนาฏกรรมพื้นถิ่นที่มีเสน่ห์อยู่ที่ความเป็นธรรมชาติของการเคลื่อนไหวร่างกายโดยอิสระ ไม่ได้ถูกบังคับด้วยกฎเกณฑ์การจัดระเบียบร่างกายให้อยู่ในสัดส่วนที่กำหนดไว้อย่างเป็นแบบแผน ความอิสระในการใช้ร่างกายจึงเป็นลีลาที่ปรุงแต่งมาจากผู้ฟ้อนเอาที่เราเรียกว่า “จริต” (ธีรวัฒน์ เจียงคำ, 2563) ลีลาจริตในนาฏกรรมการฟ้อนอีสานหมายถึงรวมถึงอารมณ์และความรู้สึกในการฟ้อนที่ส่งผ่านการเคลื่อนไหวร่างกายได้ อีกความหมายหนึ่ง ซึ่งจากการศึกษาอัตลักษณ์นาฏกรรมอีสานสามารถจำแนกลีลาจริตได้ใน 3 ลักษณะ คือ 1)จริตทางร่างกาย 2)จริตทางอารมณ์ 3)จริตทางสีหน้า

5.3.2 อัตลักษณ์ดนตรี ดนตรีเป็นองค์ประกอบสำคัญของนาฏกรรม นอกจากเป็นตัวกำหนดจังหวะการเคลื่อนไหวร่างกายแล้วยังส่งเสริมอารมณ์ในการแสดงให้นาฏกรรมอีกด้วยดนตรีพื้นบ้านอีสานอยู่ในวิถีชีวิตของคนอีสานในทุกช่วงจังหวะชีวิตมีทั้งส่วนที่เป็นขนบจารีตและในส่วนที่เป็นความบันเทิงอิสระและดนตรีอีสานก็เกิดจากภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตเช่นโหวด แคนหรือแม่แต้โหวดกลอง เป็นต้น ภูมิปัญญาทางด้านดนตรีสามารถกลมกลืนกันได้อย่างลงตัวกับนาฏกรรมที่เกิดขึ้นจากของประเพณีพิธีกรรมและความเชื่อและกลายเป็นอัตลักษณ์ของพื้นที่ถิ่นที่สร้างความสนุกสนานครึกครื้นและประทับใจแก่ผู้ได้สัมผัสผู้สดับอัตลักษณ์ทางดนตรีที่ปรากฏในนาฏกรรมอีสานในประเพณีสมมาน้ำคั้นเพ็งเส่งประทีปซึ่งผู้วิจัยพบรายละเอียดของอัตลักษณ์ดนตรี คือ 1)ทำนอง 2)จังหวะ 3)ลีลา

5.3.3 อัตลักษณ์เครื่องแต่งกาย เครื่องแต่งกายถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่งของการแสดงทุกชนิดนอกจากเพื่อความสวยงามแล้วยังบ่งบอกถึงชาติพันธุ์ สถานะหรือบทบาทของผู้แสดงได้อีกด้วยนาฏกรรมอีสานในขบวนแห่สมมาน้ำคั้นเพ็งเส่งประทีปจังหวัดร้อยเอ็ดก็เช่นกันถึงแม้จะเป็นนาฏกรรมในขบวนแห่ แต่ก็มีควมงดงามตามแบบท้องถิ่นของเครื่องแต่งกายตามอัตลักษณ์ที่ควรแก่การศึกษาผู้วิจัยได้แบ่งข้อมูลตามความสำคัญดังนี้ คือ 1)ลักษณะการแต่งกาย 2)การใช้ผ้า 3)การใช้เครื่องประดับ

จากการศึกษาอัตลักษณ์นาฏกรรมอีสานในขบวนแห่ประเพณีสมมาน้ำคั้นเพ็งเส่งประทีปจังหวัดร้อยเอ็ด จากนาฏกรรมหัวเมืองทั้ง 3 เมือง ได้แก่ ขบวนเมืองสาเกตนคร ซึ่งเป็นขบวนนำขบวนแรกของประเพณีสมมาน้ำ ขบวนเมืองเปือย ขบวนนำหัวเมืองฝ่ายตะวันออก และขบวนเมืองเชียงขวางขบวนนำหัวเมืองบริวารฝ่ายตะวันออก ซึ่งการแสดงในขบวนประเพณีสมมาน้ำทุกขบวนต้องการสื่อให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ว่าเมืองสาเกตนคร นอกจากจะเป็นศูนย์กลางการปกครองแล้วยังเป็นศูนย์กลางศาสนาวัฒนธรรมที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาก มีเมืองบริวารถึง 11 หัวเมือง เมื่อถึงเทศกาลเดือนสิบสอง ทั้ง 12 หัวเมือง ได้รวบรวมกันประกอบพิธีสมมาน้ำคั้นเพ็งลอยประทีปโคมไผ่บูชาพญานาคเทพผู้รักษาแม่น้ำและบูชารอยพระพุทธรูป โดยในขบวนแต่ละเมืองก็จะทำนาฏกรรมเครื่องบูชาสมมาแห่แห่เข้ามาอย่างงดงามอลังการตามอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์เมืองนั้น ๆ สิ่งที่ปรากฏให้เห็นชัดในความแตกต่างทางชาติพันธุ์ คือ อัตลักษณ์ของนาฏกรรม โดยเฉพาะนาฏกรรมอีสานซึ่งถูกต่อยอดส่งต่อกันมาจากอดีตในความเป็นชาติพันธุ์ลาวที่กลายเป็นชุมชนอีสานที่ยังคงมีประเพณีวัฒนธรรมที่มีรูปแบบเฉพาะของงานอย่างสวยงามมาจนถึงทุกวันนี้ การวิเคราะห์นาฏกรรมอีสานจะเห็นอัตลักษณ์ทางการฟ้อนและดนตรี ตลอดจนการแต่งกาย ที่ยังมีร่องรอยของวิถีชีวิตดั้งเดิมที่ส่งต่อกันมาให้อยู่ปัจจุบัน มองเห็นถึงภูมิปัญญาในวิถีชีวิตการประกอบอาชีพ การนุ่งห่ม การถักทอ การประดิษฐ์ที่ทำให้ชาวอีสานมีความสุข มีความบันเทิงใจ ที่สะท้อนออกมาในรูปแบบของดนตรีและการละเล่นนาฏกรรมที่เกิดขึ้นจากชุมชนและพัฒนาควบคู่กับการเปลี่ยนแปลงทุกยุคสมัย สังคม เศรษฐกิจและเข้าสู่ระบบของการศึกษาตามสถาบันต่างๆ ที่ยังมุ่งเน้นให้เห็นถึงความสำคัญกับภูมิปัญญาวัฒนธรรมท้องถิ่นและมุ่งสืบสานต่อยอดด้วยการคิดประดิษฐ์สร้างสรรค์ให้นาฏกรรมอีสาน มีพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรมเพิ่มขึ้น ซึ่งถือเป็นการพัฒนาในมิติและบริบทของสังคมยุคใหม่มาอย่างต่อเนื่อง ภาพสะท้อน

ของอัตลักษณ์นาฏกรรมอีสานจะเป็นเครื่องมือและแนวทางในการพัฒนาภายใต้การดำรงอยู่ของวัฒนธรรม ของชุมชนได้อย่างมีสุนทรีย์และการตระหนักรู้ถึงคุณค่าและความชัดเจนของอัตลักษณ์วัฒนธรรมท้องถิ่น

6. อภิปรายผลการวิจัย

6.1 ประเพณีสมมาน้ำคั้นเพ็งเส็งประทีป มีธรรมเนียมปฏิบัติ สืบทอดกันมาแต่โบราณมาจนถึงทุกวันนี้ โดยมีความเชื่อเพื่อเป็นการขอขมาแม่น้ำที่ให้คุณประโยชน์หล่อเลี้ยงชีวิต ในภาคอีสานก็ยังคงสืบสานประเพณีนี้เช่นเดียวกับภาคอื่นๆ นอกเหนือจากการปฏิบัติตามประเพณีฮีต 12 คอง 14 ที่ชาวอีสานถือเป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิตด้วยความเชื่อว่าจะทำให้มีความสุขในการดำเนินชีวิต และการประกอบอาชีพ สอดคล้องกับ ดนัย ไชโยธา (2538) ที่กล่าวว่า ความเชื่อเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ที่มีการถ่ายทอดเป็นมรดกของสังคมตลอดมา ซึ่งการสืบทอดความเชื่อของมนุษย์ขึ้นอยู่กับ การตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในด้านความปลอดภัยจากอำนาจเหนือธรรมชาติเป็นสำคัญ และยัง สอดคล้องกับ จารุวรรณ ธรรมวัตร (2538) ที่อธิบายว่าฮีต 12 คอง 14 เป็นภูมิปัญญาอีสานด้านประเพณีที่มีความสำคัญต่อชุมชนเฉพาะกิจที่ต้องทำร่วมกันทำให้ชุมชนมั่นคง มีสายสัมพันธ์ร้อยรักให้เกิดความสามัคคีและอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นสุข

6.2 นาฏกรรมในประเพณีสมมาน้ำคั้นเพ็งเส็งประทีปจังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า เป็นนาฏกรรมที่มีรูปแบบและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันตามชาติพันธุ์ของหัวเมืองบริวารต่างๆ เช่น ฝ่ายตะวันตกส่วนใหญ่เป็นชาติพันธุ์ลาว นาฏกรรมจะมีการพ้อนอีสาน หรือหัวเมืองฝ่ายตะวันออกจะอยู่ในยุคทวารวดี หัวเมืองฝ่ายใต้มีความเป็นขอม นาฏกรรมจะมีรูปแบบวัฒนธรรมขอม นาฏกรรมจะเป็นเครื่องแสดงออกกับชาติพันธุ์และยุคสมัยอย่างชัดเจน สอดคล้องกับ ภูริตา เรืองจริยศ (2561) ที่กล่าวว่า นาฏกรรมมีรากฐานมาจากความเชื่อ ความศรัทธา ศาสนา วิถีชีวิต ภาษา ประเพณีและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ของบุคคล นาฏกรรม ยังถือเป็นสิ่งสำคัญที่สามารถสะท้อนความเป็นตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์นั้น นอกจากจากลักษณะแตกต่างของกระบวนการพ้อนแล้ว ดนตรีก็จะมีทำนองและจังหวะที่แตกต่างกันตามลักษณะอีกด้วย โดยทำนองและจังหวะจะมีการสร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่จากลายหลักโบราณเดิมที่มีลีลาเฉพาะของท้องถิ่น สอดคล้องกับ อุดม หนูทอง (2531) ได้อธิบายว่า ดนตรีและการละเล่นพื้นบ้าน เป็นมรดกกรรมร่วมกันของชาวบ้านที่มีการบอกเล่า สืบทอด และดำรงอยู่ได้โดยการจดจำ และปฏิบัติต่อกันมา มีท่วงทำนองลีลาของเฉพาะท้องถิ่นที่มีรูปแบบในการแสดง

6.3 อัตลักษณ์ทางการพ้อนรำมีรูปแบบการพ้อนที่ใช้ท่าทางการพ้อนที่เป็นธรรมชาติ จากความรู้สึกภายในใช้ร่างกายในการเคลื่อนไหวที่ค่อนข้างอิสระ สอดคล้องกับ พิรพงศ์ เสนไสย (2547) ที่กล่าวว่า พ้อนอีสานเกิดจากการที่คนอีสานหรือกลุ่มคนอีสานต้องการแสดงกิริยาอาการแสดงความรู้สึกภายใน ออกมาเป็นท่าทางด้วย การเคลื่อนไหว ขยับแขน มือ และเท้า ไปตามอิสระตามความรู้สึกในขณะนั้น ทั้งนี้อาจเพื่อความบันเทิง หรือรักษาโรคภัยไข้เจ็บ หรือกิจเฉพาะของแต่ละกลุ่มรูปแบบในการพ้อนนาฏกรรมอีสานมีทั้งพ้อนแท้และพ้อนอยู่กับที่ โดยพ้อนแท่นิยมใช้ในการแห่

ขบวน และพื่อนอยู่กับที่เมื่อต้องการโชว์ลีลากระบวนท่าพื่อนหรือเรียกร้องความสนใจคนดู การพื่อนอีสานถึงแม้จะปล่อยร่างกายเป็นธรรมชาติ แต่ก็จะมีพลังในการย่อท่า แกว่งสะโพก และการใช้ลำตัวตามจังหวะดนตรีที่สามารถสร้างความสนุกสนานได้อย่างดี สอดคล้องกับทฤษฎีการเคลื่อนไหวร่างกาย ที่ว่าด้วยการเน้นพลังของ สุรพล วิรุฬห์รักษ์ (2547) ที่อธิบายว่า การเน้นพลังเป็นศิลปะในการเรียกร้องความสนใจจากคนดู และการเน้นพลังเป็นวิธีการจำแนกให้เห็นรูปลักษณะของการพื่อนรำอย่างชัดเจน โดยเฉพาะในเรื่องของจังหวะ การที่ผู้แสดงเน้นด้วยจังหวะที่สม่ำเสมอ ทำให้เกิดความรู้สึกสมดุล คงที่ และหนักแน่น ในเรื่องกระบวนท่าพื่อน นาฏกรรมอีสานมีทั้งที่เป็นแบบแผน ซึ่งได้พื้นฐานของท่าพื่อนมาจากท่าการพื่อนแม่บ่ทอีสานซึ่งเป็นแม่ท่าหลักของการพื่อนอีสาน และการสร้างสรรค์ท่าพื่อนตามความนิยมที่เรียกว่าท่าซุด (ท่าเซ็ด) แต่ทั้งนี้ยังคงลีลาการเคลื่อนไหวแบบพื้นเมืองที่เป็นรากเหง้าเดิมของชุมชน

อัตลักษณ์ทางดนตรี พบว่า ทำนองหรือลายของนาฏกรรมอีสานมักจะเป็นลายหลักโบราณแล้วคิดสร้างสรรค์บนลายหลัก ซึ่งจะยังคงให้เห็นถึงความไพเราะและอารมณ์เพลงที่ถ่ายทอดเปรียบเทียบเปรียบเทียบกับจากธรรมชาติและสามารถสะท้อนให้เห็นภาพของชุมชนอีสานได้อย่างเด่นชัด อาทิ ลายน้้าโตนตาด ลายลมพัดพร้าว ลายแม่ฮ้างกล่อมลูก ลายแมงกู่ตอมดอกสอดคล้องกับ เจริญชัย ชนไฟโรจน์ (2526) ที่อธิบาย เรื่องทำนองดนตรีว่า ทำนองหลัก คือทำนองที่เป็นหัวใจของเพลง เป็นทำนองหรือลายสั้นๆ แต่เป็นทำนองจำเพาะ เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละเพลงหรือแต่ละลาย นอกจากทำนองแล้วจังหวะก็เป็นอัตลักษณ์ที่สำคัญของดนตรีพื้นบ้านอีสาน จังหวะที่ครึกครื้นจากการรัวกลองส่งในทุกท่าย้องเพลง ทำให้ดนตรีอีสานมีสีสันที่ให้อารมณ์ร่วม สนุกสนาน กับคนดูอย่างโดดเด่นตลอดเวลา สอดคล้องกับแนวคิดอัตลักษณ์ที่ อิศราพร วิจิตร (2559) ที่อธิบายว่า อัตลักษณ์เป็นคุณสมบัติเฉพาะของตนหรือสิ่งที่ทำให้โดดเด่นขึ้นมาหรือแตกต่างจากสิ่งอื่น

อัตลักษณ์การแต่งกาย พบว่า รูปแบบในการแต่งกายนาฏกรรมอีสานมีอัตลักษณ์ของการแต่งกายแบบอีสาน ซึ่งมีทั้งการห่มผ้าสไบ การเคียนอกด้วยผ้าสไบ การนุ่งผ้าที่นิยมนุ่งผ้าซิ่นยาวในการพื่อนที่มีจังหวะช้าหรือปานกลาง ผ้าซิ่นสั้นเพียงเข้าใช้กับเพลงเร็วเป็นส่วนใหญ่ มีการเลือกใช้ผ้าหลายประเภท ผ้าซิ่นมัดหมี่ ผ้าซิ่น ผ้าฝ้ายโทเร ผ้าสไบมีทั้งสไบซิด สไบเปลือกไหม โดยรูปแบบที่กล่าวมาจากการแต่งกายดั้งเดิมในวิถีชีวิต ผ้าสไบก็เป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาในวิถีชีวิตดั้งเดิมที่ผู้หญิงต้องเรียนรู้วัฒนธรรมการทอผ้ากันทุกคน สอดคล้องกับ ถวัลย์ มาศจรัส (2547) ที่อธิบายว่าการทอผ้าเป็นภูมิปัญญาของชาวอีสานที่เกิดจากทรัพยากรบุคคลที่ต้องแสวงหาความรู้จากประสบการณ์และลวดลายต่างๆ ของสไบและผ้าซิ่น เครื่องแต่งกายในนาฏกรรมอีสานยังแสดงให้เห็นการสร้างสรรคในการถักทอ และเลือกใช้ผ้าในการพื่อนอีสาน ซึ่งอัตลักษณ์การแต่งกายในนาฏกรรมอีสาน จึงสะท้อนวิถีชีวิตและภูมิปัญญาของชาวอีสาน ที่ส่งทอดมาถึงปัจจุบันได้อย่างเด่นชัดอีกด้วย ส่วนการใช้เครื่องประดับในนาฏกรรมอีสาน จะนิยมใช้เครื่องประดับเงินประดับตามร่างกาย ซึ่งการสวมใส่เครื่องประดับก็เป็นวัฒนธรรมการแต่งกายของชาวอีสานมาตั้งแต่โบราณที่อาจทำใช้เองโดยเลือกจากวัสดุธรรมชาติหรือสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันและพัฒนารูปแบบลวดลายขึ้นเป็นสำคัญ

สอดคล้องกับที่ ประชิต สกฺุณะพัฒน์ และอุตม เขยกีวงศ์ (2548) ได้อธิบายว่า การแต่งกายของชาวอีสานเป็นเอกลักษณ์ประจำภาคผลิตเองใช้เอง ปัจจุบันมีการพัฒนาฝีมือมากขึ้น คนอีสานโบราณจะใช้ผ้าและเครื่องประดับที่ทำขึ้นเองในท้องถิ่น และใช้เครื่องประดับที่ตกแต่งเรือนกายตามฐานะของตน และได้พัฒนาภูมิปัญญาต่างๆ จนกลายเป็นมรดกของชุมชนที่สามารถสร้างรายได้และสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจได้ภายใต้ภูมิปัญญาและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่งดงาม

การศึกษาอัตลักษณ์นาฏกรรมอีสานในบริบทของงานประเพณีสมมาน้ำคั้นเพียงเสียงประทีป ทำให้เห็นภาพรวมของชุมชนอีสานในด้านวัฒนธรรมที่มาจากภูมิปัญญาในขณะเดียวกัน นาฏกรรมอีสานจึงเป็นภาพแทนที่สะท้อนความเป็นชาติพันธุ์ได้อย่างเด่นชัด “อัตลักษณ์” จึงเป็นเรื่องที่ต้องให้ความสำคัญไว้เพื่อแสดงความเป็น “ตัวตน” อย่างเข้มแข็ง และยังเป็นองค์ความรู้ที่สามารถนำไปต่อยอดพัฒนาศิลปวัฒนธรรมการแสดงในบริบทต่างๆ ได้ อัตลักษณ์นาฏกรรมอีสานจึงถือเป็นมรดกของชุมชนอีสานที่ควรอนุรักษ์และดำรงไว้เป็นแบบแผนของการฟ้อนอีสานต่อไป

7. องค์ความรู้ใหม่

อัตลักษณ์นาฏกรรมอีสานในขบวนแห่ประเพณีสมมาน้ำคั้นเพียงเสียงประทีป ในด้านอัตลักษณ์ การฟ้อนอัตลักษณ์ดนตรี และอัตลักษณ์การแต่งกาย พบว่า นาฏกรรมเป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดอยู่ในตัวบุคคล ถึงแม้จะมีการอพยพถิ่นฐานไปยังต่างถิ่น ก็จะทำพาวัฒนธรรมไปด้วย และจะแสดงออกเมื่อต้องการสื่อสารกับบุคคลในสังคมอื่นให้เข้าใจ และรับรู้ถึงความเป็นตัวตน เพื่อปกป้องความเป็นอัตตราหรือลักษณะความเป็นตัวตน เช่นเดียวกับนาฏกรรมอีสานที่เป็นนาฏกรรม ของหัวเมืองฝ่ายตะวันตก ถึงแม้ในประวัติศาสตร์จะมีการรวบรวมหัวเมืองฝ่ายต่างๆ ของเมืองร้อยเอ็ด เข้าด้วยกัน แต่วัฒนธรรมการฟ้อนก็ยังคงอัตลักษณ์มาถึงทุกวันนี้ นาฏกรรมอีสานจึงมีร่องรอยของความ เป็นพื้นถิ่นที่ชัดเจน และแตกต่างจากการฟ้อนของราชสำนัก ไม่ว่าจะเป็กรูปแบบกิริยา การเคลื่อนไหว ร่างกาย การใช้มือ แขน ขา ลำตัว ที่มีความเป็นธรรมชาติ อิสระ สัมพันธ์กับวิถีชีวิตที่ยังคงความเป็นผู้รัก สนุกสนาน รื่นเริง การแต่งกายยังคงยึดถือเครื่องนุ่งห่มตามแบบแผนวิถีชีวิตดั้งเดิม อัตลักษณ์ทั้ง 3 ด้าน เป็นภาพสะท้อนของชุมชนอีสานที่ส่งผ่านทางนาฏกรรมได้อย่างงดงาม และเป็นลักษณะเฉพาะที่ทำให้นาฏกรรมมีสุนทรียรสที่ผู้ชมสัมผัสได้ถึงความเป็นพื้นถิ่นได้อย่างชัดเจน และยังเป็นภาพแทนที่จะ ก่อให้เกิดแบบแผนของนาฏกรรมอีสานสร้างสรรค์ที่จะเกิดขึ้นในมิติทางวัฒนธรรมได้อย่างสวยงามต่อไป

8. ข้อเสนอแนะ

8.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

8.1.1 ควรให้หน่วยงานของภาครัฐมีการสนับสนุน นโยบายการท่องเที่ยวของร้อยเอ็ด และให้มีการนำเอานาฏกรรมที่เป็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในงานและเทศกาลต่างๆ ของจังหวัดร้อยเอ็ดมากขึ้นเพื่อเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวตามนโยบายการท่องเที่ยวเมืองรอง

8.2 ข้อเสนอสำหรับผู้ปฏิบัติ

8.2.1 อัตลักษณ์นาฏกรรมอีสานในประเพณีสมมาน้ำคั้นเพ็งประทีปเป็นการวิเคราะห์ลักษณะเฉพาะของการฟ้อนอีสาน การเคลื่อนไหวร่างกายรูปแบบการฟ้อนแล้วนำมาเรียบเรียงอธิบายให้เห็นภาพอย่างละเอียดชัดเจนที่สามารถเป็นองค์ความรู้ที่นำไปพัฒนาต่อยอดหรือเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์นาฏกรรมอีสานในบริบทอื่นๆ และสามารถนำไปเป็นแบบแผนในการต่อยอดฝึกหัดในการเรียนการสอนของสถาบันการศึกษาได้ตั้งแต่ระดับพื้นฐานถึงระดับอุดมศึกษา

8.3 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

8.3.1 นาฏกรรมอีสานมีองค์ประกอบต่างๆ ที่เป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ควรศึกษาเจาะลึกแล้วนำมาอธิบายให้เป็นความรู้ทางวิชาการดังเช่นลักษณะการแต่งกายการใช้ผ้าในนาฏกรรมอีสาน ดนตรีประกอบนาฏกรรมเป็นต้น การศึกษาเชิงลึกในรายละเอียดขององค์ประกอบในนาฏกรรมจะทำให้ได้องค์ความรู้ในเชิงวิชาการเพิ่มขึ้น ทั้งยังเป็นการยกระดับศิลปะการแสดงท้องถิ่นเพื่อเป็นฐานข้อมูลและองค์ความรู้ในการที่จะพัฒนาต่อยอดในการสร้างสรรค์นาฏกรรมต่อไป

9. บรรณานุกรม

- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2528). รายงานการวิจัย ตามโครงการบวรวงศ์กรรมอีสานจากหนังสือผู้ศึกษาอีสานจากวรรณกรรมคำสอน “คำกลอนสอนโลก”/พระอริยานุวัตรเขมจารี. กรุงเทพฯ : ผลงานทางวิชาการของสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- _____. (2538). วิเคราะห์ภูมิปัญญาอีสาน. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- เจริญชัย ชนไฟโรจน์. (2526). ดนตรีและการละเล่นพื้นบ้านอีสาน. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- ชัชวาลย์ วงษ์ประเสริฐ. (2532). ศิลปะการฟ้อนอีสาน. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- दनัย ไชโยธธา. (2538). ลัทธิ ศาสนา และระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- ถวัลย์ มาศจรัส. (2547). นวัตกรรมการศึกษาชุด แบบฝึกหัด-แบบฝึกทักษะเพื่อพัฒนาผู้เรียน และการจัดทำผลงานทางวิชาการอาจารย์ 3 และบุคลากรทางการศึกษา (ครูชำนาญการครูเชี่ยวชาญและครูเชี่ยวชาญพิเศษ). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธารอักษร.
- ธีรวัฒน์ เจริญคำ ผู้ให้สัมภาษณ์. 15 สิงหาคม 2563. ณ วิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด
- ประชิด สกุนะพัฒน์ และอุดม เขยกิจวงศ์. (2548). ศิลปะและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ : แสงดาว.
- พิรพงศ์ เสนไสย. (2547). สายธารแห่งฟ้อนอีสาน. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ภริตา เรืองจิรยศ. (2561). **แนวคิดการสร้างสรรค์ระบอบจากข้อมูลศิลปกรรมขอมโบราณ**. นครปฐม :
ภาควิชาประยุกต์ศิลปศึกษา. คณะมัณฑนศิลป์ : มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2547). **หลักการแสดงนาฏยศิลป์ปริทรรศน์**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.

อภิศักดิ์ โสมอินทร์. (2537). **โลกทัศน์อีสาน**. มหาสารคาม : อภิชาติการพิมพ์.

อิสราพร วิจิตร. (2559). **การสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นบุรีรัมย์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว**.
กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อุดม หนูทอง. (2531). **ดนตรีและการละเล่นพื้นบ้านภาคใต้**. สงขลา : คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา.

Beck. (1992). **Risk Society : Toward a New Modernity**. London : Sage Publications.